

UDK:34.3.197(584.4)

Azizjon TOLIBJONOV,
O'zbekiston Milliy universiteti tadqiqotchisi
E-mail: tolibjonvaziz895@gmail.com

T.f.d., prof. A.Xolikulov taqrizi asosida

FOREIGN POLICY OF THE STATE OF THE KHOREZMSHAHS-ANUSHTEGINIDS IN THE FIRST YEARS OF THE REIGN OF ALA AD-DIN ATSIZ

Annotation

This article, based on sources and works of researchers, highlights the priority directions of the foreign policy of the ruler of the state of Khorezmshahs-Anushteginids Ala ad-Din Atsiz in the first years of his reign, his ambassadorial relations with the Sultan of the Seljuks Sanjar and the Caliph of the Abbasids Mustarshid. Also, the author of the article highlights the events related to the political processes during the formation of the state of Khorezmshahs-Anushteginids.

Key words: Historiography, Anushteginids-Khorezmshahs, Seljuks, Karakhanids, Karakitais, Abbasids, Ala ad-Din Atsiz, Sultan Sanjar, emirs, embassy, political relations.

ВНЕШНЯЯ ПОЛИТИКА ГОСУДАРСТВА ХОРЕЗМШАХОВ-АНУШТЕГИНИДОВ В ПЕРВЫЕ ГОДЫ ПРАВЛЕНИЯ АЛА АД-ДИН АТСЫЗА

Аннотация

В данной статье, на основе источников и произведений исследователей, освещаются приоритетные направления внешней политики правителя государства Хорезмшахов-Ануштегинидов Ала ад-Дин Атсыза в первые годы правления, его посольские отношения с султаном сельджукидов Санджаром и с халифом аббасидов Мустаршидом. Также, автор статьи освещает события, связанные с политическими процессами в период образования государства Хорезмшахов-Ануштегинидов.

Ключевые слова: Ануштегиниды-Хорезмшахи, сельджукиды, караханиды, каракитаи, Аббасиды, Ала ад-Дин Атсыз, Султан Санджар, эмиры, посольство, политические отношения.

ALOUDDIN OTSIZ HUKMRONLIGINING DASTLABKI YILLARIDA ANUSHTAGIN – XORAZMSHOHLAR DAVLATINING TASHQI SIYOSATI

Аннотация

Ushbu maqolada Anushtagin – Xorazmshohlar davlatining Alouddin Otsiz hukmronligi dastlabki yillarida olib borgan tashqi siyosatining ustuvor jihatlarini, uning saljo'qiylar sultoni Sanjar bilan, Abbosiylar xalifasi Mustarshid bilan elchilik munosabatlari manbalar va tadqiqotchilar asarlari asosida yoritib berilgan. Shuningdek, maqolada Anushtagin – Xorazmshohlar davlatining tashkil topishidagi siyosiy jarayonlar masalariga ham ham to'xtalib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Anushtagin – Xorazmshohlar, saljo'qiylar, qoraxoniylar, qoraxitoylar, abbosiylar, Alouddin Otsiz, Sulton Sanjar, amirlar, elchilik, siyosiy munosabatlar.

Kirish. Otsiz hukmronligining dastlabki yillarida saljo'qiylar sultoni Sanjarga sodiq xizmat qilib, saroyda katta obro'ga ega bo'lgan edi. Saljo'q maliklari va amirlarning Otsizni nisbatan fitnalari ikki o'rtadagi munosabatlarning buzilishiga olib keladi. Ayni paytda Saljo'qiylarning kuchayib borayotganligidan xavfsiragan xalifa abbosiylar xalifaligi siyosiy hokimiyatini mustahkamlash maqsadida o'ziga ittifoqchi qidira boshlaydi. Otsiz Abbosiy xalifasi Mustarshidning Sanjar bilan sovuq munosabatlaridan foydalanish maqsadida u bilan o'zaro aloqaga kirishadi. Chunki u ham xalifaning yordami bilan mustaqillikka erishishni maqsad qilgan edi.

Xorazmshohlarning mustaqillikka erishishi Sulton Sanjarning vafotidan keyingina amalga oshdi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Maqolani yoritishda yozma manbalar va tadqiqotchilarning ilmiy asarlari muhim o'rin tutadi. Xususan, Abu Bakr ibn Jafar Narshaxiy, Ibn al-Asir, Abu Usmon Minhajiddin ibn Sirojiddin, Alouddin Atomalik Juvayniy, shuningdek tadqiqotchilaridan Bartold V.V (1965), Kafesoglu I. (1984), Bunyatov Z.M. (1986), Ahmed Tasa'ul (2003), Koymen M.A. (2011) hamda boshqa mualliflar tadqiqotlarida Buxoro amirligi va Qo'qon xonligi o'rtasidagi siyosiy munosabatlarning ayrim jihatlariga to'xtalib o'tilgan.

Tadqiqot metodologiyasi. Maqolani yozishda tarixiylik, ilmiylik, xolislik, tarixiy ma'lumotlarni tizimlashtirish va umumlashtirish, tarixiy-qiyosiy tahlil, mantiqiy ketma-ketlik singari tamoyillarga asoslanib, Anushtagin – Xorazmshohlar davlati tashkil topgan dastlabki yillarida tashqi siyosiy munosabatlari tarixi yoritib o'tilgan.

Tahlil va natijalar. Jaloliddin Otsiz [1] 1099 yilda tug'ilgan va otasi Qutbiddin Muhammad kabi Sulton Sanjarning

poytaxti Marv shahrida ta'lim olgan. U otasi bilan birga urushlarda qatnashib, katta tajriba orttirgan. 1097 yilda Xorazmshoh Qutbiddin Muhammad va Tug'ul Tegin o'rtasidagi kurashlarda Mang'ishloq turkmanlari qatnashgan. Nihoyat, Otsiz otasi tirikligida Mang'ishloqni qo'lga kiritadi [2]. Otsizning bu yurishidan so'ng Mang'ishloq o'g'uzlari o'z mustaqilligini yo'qotadilar [3].

Alouddin Otsiz otasining vafotidan so'ng, Xorazmda hokimiyatni o'z qo'lga oladi va davlatni to'g'rilik, adolat va haqqoniylik asosida boshqaradi [4]. U Sulton Sanjarning ko'rsatmasiga binoan, mavjud siyosiy va ma'muriy an'anaga ko'ra, jiddiy qiyinchiliklarsiz Xorazmshoh etib tayinlanadi [5]. U "bilim va fazilat jihatidan", "mardlik va jasoratda tengi yo'q edi" [6]. Otsiz islom diniga va ulamolarga homiylik qilish bilan bir qatorda, turli fanlar va san'at ahlini hurmat qiladi, o'zi ham forsiyda ruboiy va qasidalar bitiradi, ko'plab buyuk shoirlarning baytlarini yoddan bilardi [7].

Otsiz Sulton Sanjarning xizmatida bir qancha joylarni fath qiladi va katta vazifalarni egallaydi [8]. U jasur sarkarda bo'lib, Sulton Sanjar xizmatida bo'lgan davrda bir nechta g'alabalarni qo'lga kiritgan va bu bilan o'z homiysining saroyida obro'si ko'tariladi. Hatto, u bir marta (1130 yili) Sulton Sanjarni fitnadan qutqarib qolgandi. Sulton Sanjarning jiyani – Mas'ud ibn Muhammad Topar bilan bo'lgan jangda Otsiz qo'shinning javong'origa qumondonlik qiladi. 1132 yili Hamadon yaqinida bo'lib o'tgan ushbu jang Sulton Sanjarning g'alabasi bilan tugaydi [9].

Tahminan shu davrlardan boshlab, Bag'dod xalifasi Mustarshid bilan xorazmshohlar o'rtasida siyosiy munosabatlar kuchaya boshlaydi. Saljo'qiylarning kuchayib borayotganligidan

xavfsiragan xalifa abbosiylar xalifaligi siyosiy hokimiyatini mustahkamlash maqsadida o'ziga ittifoqchi qidira boshlaydi. Bu kurashda Xorazmshoh Otsiz unga ittifoqchi bo'lishini mumkinligini bilgan holda shu ittifoqni tuzish va aloqalarni kuchaytirish uchun 1133 yili elchilar orqali qimmatbaho faxriy kiyim-kechaklar yuboradi [10]. Xalifasi Mustarshidning Xorazmga elchi jo'natishi Otsizning Sulton Sanjarga qarshi kurashini qo'llab-quvvatlashining belgisi edi. Bu esa, o'z navbatida Xorazmshoh Otsizning mustaqil tashqi siyosat yurita boshlaganligidan dalolat berar edi.

Bu davrda Otsizning obro'si saljo'qiylar saroyida shu qadar yuksalib ketadiki, buni ko'rolmagan saljo'q maliklari va amirlari turli yolg'onlar to'qib, uning sulton bilan munosabatini buzishga urina boshlaydilar [11]. Manbalarda bunga Marv saroyidagi davlat arboblarning hasad qilishlari sabab bo'lganligi ta'kidlangan [12]. Davlat arboblarning Otsizga nisbatan rashklarining eng yuqori cho'qqisi sifatida Sanjarning ov jarayonida o'ldirish rejasini aynan Otsiz uyushtirganini da'vo qilishgan va sulton nazdida qadri va obro'si ortgan Otsizni shu tarzda yo'q qilishni o'ylaganlar [13]. Vaholanki, Otsiz ushbu ovga chiqmagan va tush paytida uxlab yotgan joyidan uyqudan turib borib, tasodif tufayli Sulton Sanjarni yangi xizmatga olingan bir guruh fitnachi askar va qorovullarning qo'lidan qutqarib qolgan edi. Bu voqea 1130 yili Qoraxoniylar podshohi Arslonxon ibn Muhammad Sulaymonning Sulton Sanjarga qarshi ko'tarilgan isyonni tufayli Movarounnahrda yurishi vaqtida ro'y bergan edi [14].

Otsizning o'zi ham Sulton Sanjarning unga bo'lgan munosabati o'zgarib qolganligini seza boshlaydi. Xususan, bu holat 1135 yil g'aznaviylar amiri Bahromshohning saljo'qiylarga qarshi ko'tarilgan isyonni vaqtida yaqqol ko'zga tashlanadi. Sulton Sanjar isyonni bostirish uchun G'aznaga va kelasi yilning shavvol (iyul-avgust) oyida Balxga qilgan safari vaqtida Otsiz Balx qal'asining qutvoli bo'lib turgan edi. Bu safarlar davomida amirlar va maliklarning unga nisbatan gina-advatlari, g'azarlari hamda ularning Sulton ustidan qilayotgan yomonliklarini tushungan Otsiz qo'rqib, o'z yurtiga qaytib ketish uchun ruxsat suraydi. Sulton uning ketishiga izn beradi. Xorazmshoh Otsiz qal'adan chiqib ketishi bilan yonidagi amaldorlariga qarab: "U endi bizdan uzoqlashdi, endi bir marta ham uning yuzini ko'ra olmaymiz" deganida yonidagi ayonlar "Modomiki shunday ekan, nega unga qaytib ketishiga ruxsat berdingiz va unga yaxshi munosabatda bo'ldingiz?" deb suraydilar. Bu savolga Sulton "Uning bizda haqqi ko'p. Unga yomon munosabatda bo'lish bizning insoniylik tushuncha-mizga zid keladi", deb javob beradi [15].

Otsizning hukmronlik yillarini shartli ravishda ikkiga davrga bo'lishimiz mumkin: birinchi davr otasi kabi Sulton Sanjarga tobe bo'lgan davr (1128-1138); ikkinchi davr Sulton Sanjar bilan tinimsiz kurashlar davri (1138-1156).

Birinchi davrda u o'n yil davomida saljo'qiylar sultoniga sadoqat bilan xizmat qilib, Sulton Sanjarga qarshi urish qilish yoki uning farmoniga qarshi chiqishni xayoliga ham keltirmaydi. Shu bilan bir qatorda Otsiz qo'shin to'plab, mamlakat chegaralarini mustahkamlashga kirishadi. Yetarlicha kuch to'lab olgach, saljo'qiylardan qaramlikdan qutilish vaqti kelganligini, "Bunday buyon Sulton Sanjarga xizmat qilmasligini" ma'lum qiladi [16].

Boshqa vassallar kabi xorazmshoh Otsiz ham Sulton Sanjarning roziligi yoki buyrug'i bilan mamlakat chegarasi tashqarisidagi yerlarda yashovchi ko'chmanchi turklarga qarshi hujumlar uyushtirib kelgan. Bunday hollarda, sultonning rozilgisiz o'zboshimchalik bilan mustaqil harakat qilish ta'qiqlangan. Ammo xorazmshoh ushbu an'anani buzib, o'z holicha harakat qiladi va saljo'qiylarga tobe bo'lgan Sirdaryoning quyi oqimidan Jand shahrigacha bo'lgan hududni, shimolga yurish qilib Mang'ishloqni [17] bosib oladi. Otsizning bu harakati aslida, mustaqil tashqi siyosat yuritish va Sulton Sanjarning tobeligidan chiqish sifatida baholanadi.

Sulton Sanjar Otsizning bu o'zboshimchaligidan xabar topgach, uning ta'zirini berib qo'yish maqsadida hijriy 533 yilning muharram oyida Xorazmga qo'shin tortadi [18]. Sulton Sanjar bu ishni o'z holicha e'tiborsiz qoldirsa, boshqa vassallari – Xorazmga qo'shni bo'lgan Qoraxoniylar va G'aznaviylar ham unga qarshi isyon ko'tarishidan xavfsiraydi. Shu maqsadda Sulton

Sanjar katta qo'shin bilan kelib [19]. Xorazasp qal'asini qamal qiladi. Otsiz mag'lubiyatga uchrab, "qamalga dosh berolmaydi va qochib ketadi. 10 mingga yaqin jangchilari halok bo'ladi. Ularning ichida Otsizning o'g'li Otliq ham bor edi. Otsiz o'g'lining o'limidan qattiq qayg'uradi" [20]. Juvayniyning qayd etishicha, "Sanjarning askarlari Otsizning o'g'li Otliqni ushlab, sultonning huzuriga keltirdilar. Sanjarning amriga ko'ra, Otliqni darrov ikkiga bo'lib tashlaydilar" [21].

Sulton Sanjar Otsiz ustidan g'alaba qozongach, an'anaga ko'ra, saljo'qiylarga tobe bo'lgan barcha viloyatlarga fathnomalar jo'natib, ularda Otsizning sultonning ruxsatisiz Jand va Mang'ishloqni yurish qilgani va u yerdagi musulmonlarning qonini to'kkani uchun jazolash fikriga kelganligini ta'kidlaydi. Sulton Otsizga nisbatan yuqoridagi ayblarni qo'yar ekan, hijriy 526 yili (1132 y.) xalifa Mustarshidning vaziri Anushervon ibn Xolidga yozgan maktubida avvalgi fikriga zid ravishda Jand va Mang'ishloqning bo'sundirilishi islom dinining shon-shavkatini yoyishga xizmat qilishini yozadi. Bu yerda Sulton Sanjarning bir voqega siyosiy vaziyatga qarab turlicha baho berganligini ko'rishimiz mumkin [22].

Shuningdek fathnomada xorazmshoh sultonlikning Xorazmdagi vakilini – oliy nasabli amaldorni o'ldirganlikda, sultonning barcha xos vakillari va ma'rufon-i hazratni hibsga olib, ularning mol-mulkini musodara qilganlikda, Xurosonga olib boruvchi yo'lni to'sib qo'yganlikda, Jayhun va boshqa daryolar kechuvlaridan olinadigan soliqlarni talon-taroj qilib, sulton xazinasiga vaqtida yetkazib bermaganlikda, hamda ana shu kechuvlar va ko'priklarga mas'ul bo'lgan xorazmlik amaldorlar bu yerdan o'tayotgan savdogarlarning mol-mulki va haramiga ko'z olaytirganlikda va hakazolarda aybdorligi ta'kidlanadi [23].

Sulton Sanjar Xorazmni jiyani G'iyosiddin Sulaymonshoh ibn Muhammadga iqto qilib beradi. Unga vazir, otabek va hojib tayinlab, Xorazmni boshqarish tartibini ko'rsatadi hamda shu yilning jumadi-ul-oxir oyida Marvga qaytadi [24].

Ammo G'iyosiddin Sulaymonshohning Xorazmdagi hokimiyati uzoqqa cho'zilmaydi. Sulton Sanjar Marvga qaytib ketishi bilan (1139 yil, fevral), xorazmshoh Otsiz Xorazmga qaytib keladi va mahalliy aholining ko'magida Sulaymonshohni quvib chiqarib, o'z hokimiyatini o'rnatadi [25].

Lekin Otsiz bu xabar Sulton Sanjarga borib yetsa, Xorazmga qaytadan yurish boshlashidan xavfsirab, sultonga elchilar orqali maktub jo'natib, tobelik izhor qiladi va Sulton Sanjarning ko'nglini olib, Sulaymonshohni quvib yuborganligini kechirishiga erishdi. Otsizning ushbu qo'llagan tadbiri uning siyosiy jihatdan uzoqni ko'ra olishidan dalolat beradi. Chunki bu vaqtda Otsiz qo'shinni qayta tiklash va bo'lajak janglar uchun tayyorgarlik ko'rib olishi kerak edi. Oradan ko'p o'tmasdan 1139 yilning o'zidayoq u qo'shni mamlakatlarga yurish qiladi. Otsiz dastlab Jurjoni, so'ngra Kabud-Jomani (Astrabodning sharqiy qismida joylashgan viloyat) bosib oladi va uning ispozbadi Alouddavla Ali ibn Shahriyorni asirga oladi. Ispohbadning o'g'li shoh-G'oz Rustam shaxsan Xorazmshoh huzuriga kelib otasining gunohidan o'tishini so'ragach, Alouddavla Ali ibn Shahriyor ozod qilinib, Kabud-Joma xorazmshohlarning vassalligiga aylantiriladi [26].

Xorazmshoh Otsiz bir necha oy o'tib, hijriy 534 yili Buxoroga hujum qilib, Sulton Sanjarning voliysi Amir Zangini qo'lga olib o'ldiradi va shahar hisorini vayron qiladi. Hisor esa ikki yildan ko'proq vaqt qarovsiz qoladi [27]. Sulton Sanjar Xorazmshohning bu yurishlarini o'g'li Otliq o'ldirilganligi uchun qasos sifatida qabul qiladi va Otsizga qarshi hech qanday jazo choralari ko'rmaydi. Buning boshqa sabablari ham bor edi. Chunki shu paytda Movarounnahr tomonga qoraxitoylar bostirib kelayotgan edi.

O'z navbatida bunday vaziyatda Xorazmshoh Otsiz uchun ham Movarounnahrda tahdid solib kelayotgan qoraxitoylarga qarshi jangga tayyorlanayotgan Sulton Sanjar bilan munosabatlari yaqin bo'lishi foydadan xoli emas edi [28]. Shu maqsadda Xorazmshoh hijriy 535 yilning shavvol oyida (1141 yil may) sultonga tobelik va sadoqat izhor etib quyidagi ahdmomani yo'llaydi:

"Haq taolo ayturki: "Ahdga vafo qilinglar. Zero, ahdu-paymon sizdan (qiyomat kuni) so'raladigan ishdir" va yana "Alloha ahdu-paymon bergan vaqtlaringizda ahdingizga sodiq

qoling! Allohni kafil qilib ichgan qasamlaringizni buzang! Men, Muhammad o'g'li Otsiz ahdu-paymonimni bajarishda Allohdan madad so'rayman va uning marhamatiga umidvorman. Men Alloh oldida aytamanki, va'dalarimga sodiq qolaman va islom sultoniga xizmat qilaman. Alloh to'g'ri yo'lda yurgan insonlarni mukofotlaydi. Men xorazmshoh Muhammadning o'g'li Otsiz Alloh taologa bandadirman, uning Rasuli Muhammad sollalohu alayhi vassallamga ummatdirman. Toki tirik ekanman, Jahongir Sulton Sanjar ibn Malikshohga tobedurman va ul zotning amr-farmonlarini bajarishga muntazirdurman. Hech qachon sulton davlatiga ziyon yetkazuvchilarga turk va tojikka, do'st yoki dushmanga, ayol yoki erkakka, kofir yoki musulmonga do'st bo'lmayman. Ularga homiylik qilmayman, demak, sulton davlatiga qarshi chiqmayman. Men uning do'stlarining do'sti, dushmanlariga dushmani bo'laman. Mabodo, uning g'animlaridan biri davlatga qarshi biror ish qilsa, tuhmat qilsa yoki yashirin fitna tayyorlasa, bundan xabar topishim bilan bu haqda darhol ra'iy oliyga xabar beraman. Davlatingizga yomonlik qilishni ko'zlagan har qanday odab baloga yo'liqsiz va men barcha imkoniyatlarim, jonim va yuragim bilan davlatga qarshi yomonlik qilishni istaganlarning mag'lubiyatini ta'minlashga va bu yo'nalishda kerakli xizmatni bajarishga harakat qilaman. Bu yo'lda hech qanday aldovlarga, turli xil o'yinlarga aldanmayman. Olamlar va odamlarning yaratuvchisi qodir Allohga sajda, Uning Rasuli (s.a.v)ga salovat aytishdan so'ng, muborak Sultonning buyruqlariga bo'ysunish mening burchimdir. Men bu ahdnomada yozilgan barcha va'dalarimga sodiq qolaman hamda buyuk va

qudratli, rahmdil va kechirimli, beqiyos hamma narsani biluvchi va hamma narsaga qodir, Allohga qasam ichamanki, men bu maktubda yozilganlarga sodiq qolaman, Alloh nomi bilan qasam ichaman, Alloh nomi bilan qasam ichaman, Alloh nomi bilan qasam ichaman! Yetti osmon va yerning yaratuvchisi Alloh oldida qasam ichamanki, men Sultonga qarshilik qilmayman. Agar men bu yerda yozilganlarga zid ish qilsam, Alloh meni jazolasin va qo'llab-quvvatlashni to'xtatsin. Mabodo Sultonga qarshi biror nojo'ya ish qilib qo'ysam, Makkaga o'n marta piyoda haj qilay, o'n yil ro'za tutay yoxud barcha mol-mulklarimni Makka va Madinadagi beva-bechoralarga bo'lib beray.

Agar va'dalarimdan birini buzsam Alloh meni jazolasin" [29].

Xulosa. Xorazmshoh Otsizning maktublarida Sulton Sanjarga sodiq qolishga qayta-qayta qasamyod qilishi uning sulton oldidagi ishonchi yo'qola borganligini ko'rsatadi. Shu bilan bir qatorda Otsiz ham bergan qasamyodiga zid ravishda sultonning har bir mag'lubiyatida unga qarshi isyon ko'tarib, biron joyga hujum boshlaydi. Yurishlarda omadsizlikka uchragach, Sulton Sanjardan kechirim so'raydi. O'zining kechirimli fe'l-atvori borligini bilgan va Sulton hamisha uni kechirgan. Bu holatni Saljuqiylar sultoni nuqtai nazaridan baholaganimizda, uning kechirimli tabiati xalq oldida obro'sini oshirgan va sulton kechirgan kishini uyat hissi tufayli o'ziga bo'ysundirgan. Boshqa tarafdan esa, Movarounnahrda qaraxitoylar xavf solib turgan edi.

ADABIYOTLAR

1. Жалолиддин Отсизнинг унвони Музаффар ад-Дин бўлиб, Султон Санжарнинг буйруғига кўра, Абу-л-Музаффар, Алоуддин нисбаларини олади.
2. Ибн ал-Асир. Ал-Камил фи-т-та'рих (Полный свод истории). Избранные отрывки / Ибн ал-Асир; Пер. с араб. яз., прим. и коммент. П.Г.Булгакова; Доп. к пер., прим. и коммент., введ. и указ. Ш.С. Камолиддина; Отв. ред. М.Исхоков; АН РУз, Ин-т востоковедения им. Абу Райхана Беруни. – Т.: Узбекистан, 2006. – Б. 233.
3. Ahmed Taşağıl, "Mangışlak", DİA, c.XXVII. – Ankara: TDV Yayınları, 2003. – S. 569.
4. Абу Усмон Минхожуддин ибн Сирожиддин. Хоразмшоҳлар сулоласи маликлари (Табокоти Носирий) / таржимон Шоҳрухмирозо Исмоилов. – Тошкент: "Sharq ma'rifati nashr-matbaa uyi" нашриёти, 2021. – Б.16.
5. Kafesoğlu I. Harezmsahlr Devleti Tarihi (485-618/1092-1221). – Ankara: TTK Basimevi, 1984. – S. 44.
6. Алоуддин Атомалик Жувайний. Тарихи жаҳонгушо (Жаҳон фотиҳи тарихи) / Масъул муҳаррирлар Ҳ.Болтабоев, М.Маҳмудов. – Тошкент: MUMTOZ SO'Z, 2015. – Б. 276.
7. Буниётов З. Ануштегиний-Хоразмшоҳлар давлати (1097-1231) / Таржимон: Ашраф Аҳмад. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2023. – Б 12.
8. Алоуддин Атомалик Жувайний. Тарихи жаҳонгушо ... – Б. 276.
9. Буниятов З.М. Государство Хорезмшахов-Ануштегинидов 1097-1231. – Москва: Главная редакция восточной литературы издательство «Наука», 1986. – С. 8.
10. Буниятов З.М. Государство Хорезмшахов-Ануштегинидов ... – С. 10.
11. Ибн ал-Асир. Ал-Камил фи-т-та'рих ... – С. 240.
12. Алоуддин Атомалик Жувайний. Тарихи жаҳонгушо ... – Б. 276.
13. Kafesoğlu I. Harezmsahlr Deveti Tarihi ... – S. 45-46.
14. Алоуддин Атомалик Жувайний. Тарихи жаҳонгушо ... – Б. 276.
15. Алоуддин Атомалик Жувайний. Тарихи жаҳонгушо ... – Б. 276-277.
16. Ибн ал-Асир. Ал-Камил фи-т-та'рих ... – С. 240.
17. Бартольд В.В. Сочинения. Т. III. Работы по древней географии. – М.: Наука, 1965. – С. 479-481.
18. Ибн ал-Асир. Ал-Камил фи-т-та'рих ... – С. 240.
19. Kafesoğlu I. Harezmsahlr Devleti Tarihi (485-618/1092-1221). – Ankara., 1984. – S. 48.
20. Буниятов З.М. Государство Хорезмшахов-Ануштегинидов ... – С. 12.
21. Алоуддин Атомалик Жувайний. Тарихи жаҳонгушо ... – Б. 277.
22. Köymen M.A. Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi II. İmparatorluk Devri, c.II, Ankara: TTK Yayınları, 2011. – S 318-327.
23. Köymen M.A. Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi II. İmparatorluk Devri, c.II, Ankara: TTK Yayınları, 2011. – S 318-327.
24. Ибн ал-Асир. Ал-Камил фи-т-та'рих ... – С. 241.
25. Алоуддин Атомалик Жувайний. Тарихи жаҳонгушо ... – Б. 277; Ибн ал-Асир. Ал-Камил фи-т-та'рих ... – С. 241;
26. Буниётов З. Ануштегиний-Хоразмшоҳлар давлати ... – Б 17-18.
27. Ebû Bekr Muhammed b. Ca'fer en- En-Narşahî, Târîh-i Buhârâ, (Arapçadan çev. Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed el-Kubâvî) (Farsçadan çev. Erkan Göksu), TTK Yayınları, Ankara 2013. – S.39; Абу Бакр ибн Жафар Наршахий. Бухоро тарихи. – Тошкент: Камалак, 1995. – Б. 18.
28. Köymen M.A. Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi II. ... – S 247; Kafesoğlu I. Harezmsahlr Devleti Tarihi ... – S. 54.
29. Буниятов З.М. Государство Хорезмшахов-Ануштегинидов ... – С. 13.